

Пери Андерсън
Дмитрий Фурман

ЕДНА ИЗКЛЮЧИТЕЛНА ЛИЧНОСТ

ДМИТРИЙ ФУРМАН И НЕГОВОТО ВРЕМЕ

София, 2021

© Издателство „Изток-Запад“, 2021

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Пери Андерсън, Дмитрий Фурман, автори, 2021

© Стоян Гяуров, съставителство и превод, 2021

© Иван Кръстев, предговор, 2021

ISBN 978-619-01-0827-6

Пери Андерсън
Дмитрий Фурман

ЕДНА ИЗКЛЮЧИТЕЛНА ЛИЧНОСТ

ДМИТРИЙ ФУРМАН И НЕГОВОТО ВРЕМЕ

Съставителство
и превод от английски и руски
Стоян Гяуров



СЪДЪРЖАНИЕ

Защо е важно днес да четем Дмитрий Фурман? <i>Иван Кръстев</i>	7
---	---

I

Една изключителна личност <i>Пери Ангерсън</i>	13
Имитационна демокрация <i>Пери Ангерсън</i>	55

II

Сталин и ние от религиоведческа гледна точка, или опит за осмисляне на сталинизма <i>Дмитрий Фурман</i>	99
От Руската империя до разпада на ОНД <i>Дмитрий Фурман</i>	131
Политически светец <i>Дмитрий Фурман</i>	153
Феноменът Горбачов <i>Дмитрий Фурман</i>	157
Интервю с Д. Е. Фурман.....	183
Показалец.....	189

Защо е важно днес да четем Дмитрий Фурман?

Иван Кръстев

Минимализмът в изкуството се свързва с желанието на художника да изобрази същността на обекта, да го изчисти от всичко ненужно или случайно, да ни помогне да го видим такъв, какъвто е. Както казва минималистът Франк Стела: „Виждаш това, което виждаш.“ В политологията няма „минималистична школа“, но ако имаше Дмитрий Фурман щеше да бъде един от най-ярките ѝ представители. Той дори външно напомняше портрет, нарисуван от минималист. Всеки, който го е виждал дори веднъж, оставаше поразен от приликата му с гимназиалната ни представа за Дон Кихот. Висок, слаб, съсредоточен, отстранен и в същото време разпален, при срещите ни Фурман ме поразяваше с патологичната си неспособност да говори тривиалности. Във време, в което всички искахме да сме оригинални, той просто не знаеше как да не е оригинален. За него да мислиш – значеше да сравняваш. Защото за разлика от Дон Кихот, прекарал младостта си в четене на рицарски романи, младостта на Фурман преминава в учене на древни езици и писане на книги по сравнително религиознация.

Когато Стоян Гяуров сподели, че е решил да преведе, а Любен Козарев е поел риска да издаде на български някои от най-важните статии на Фурман, заедно с двете изключителни есета за него на Пери Андерсън, осъзнах колко е хубаво, че тази книга не се появи преди пет или десет години (Фурман почина през 2011 г.); ако статиите на Фурман се бяха появили в България тогава, когато ги е написал, ние нямаше да сме готови да ги прочетем.

И причината е проста. Фурман не се вписва в основните категории, чрез които политологическата ни общност, в цялото ѝ идеологическо разнообразие, се опитваше да разбере случващото се в Русия и посткомунистическия свят като цяло. Той е западник, който вярва в спецификата на руското цивилизационно развитие,

демократ, който презира Елцин и обкръжението му, и мисли, че победата на демократите през 1991 г. е краят на демокрацията в Русия; той е песимист за всичко, което се случва в Русия, и в същото време е уверен в демократичното бъдеще на Русия. Както посочва Пери Андерсън, Фурман „разглежда демокрацията като задължителен атрибут за определени етапи от развитието на човечеството, също както грамотността, огнестрелните оръжия и железниците са били атрибути на други етапи“. Фурман смята, че „не можем да отгатнем как ще се обличат и хранят в бъдеще руснаците, как ще живеят и работят, от какво ще се страхуват, но с известна увереност можем да предвидим, че ще избират управляващите чрез свободни избори, ще вземат решения с мнозинство и ще гарантират правата на малцинствата“.

Днес, когато книга на Фурман излиза на български, ми се вижда важно да обърна внимание на три негови тези, които ни позволяват да видим по различен начин последните 30 години не само в постсъветското пространство, но и в Източна Европа като цяло.

Фурман, противно на общоприетото мнение, е убеден, че разпадането на СССР е направило демократизацията на постсъветското пространство по-трудно, а не по-лесно. Тази теза навярно изглежда скандална в очите на мнозина, защото ние винаги мислим постсъветското пространство от гледната точка на Източна Европа, бившата външна империя. Фурман теоретизира не просто гледайки отвътре, а от другата, не-европейска периферия на империята, и вижда две неща. Първо, за страни като Узбекистан или Таджикистан краят на СССР е краят на надеждата за демократично развитие, защото разпадането на империята води не до отваряне на обществата, а до традиционализъм и авторитаризъм. Второ, запазването на бившата империя в някаква форма, както и на федералната структура, която тя предполага, би направило невъзможна авторитарната консолидация, която наблюдаваме в Путинова Русия. Можем да спорим прав ли е Фурман, но анализът му ни позволява да видим политическото развитие на постсъветското пространство по много различен начин.

Заниманията със сравнително изследване на религиите позволяват на Фурман да направи две неща, които никой друг не

прави. Той сменя сравнителната рамка, през която се опитваме да осмислим политическия преход на Русия. Докато всички сравняват политическото развитие на Русия с това, което се случва в Източна Европа (защото Полша и Унгария са модела, който Русия трябва да следва), Фурман предпочита да сравнява Русия с политическото развитие на другите постсъветски републики. Така може да разбере как строителството на нови национални държави определя политическите избори на местните елити.

При работата ми върху книгата ни със Стивън Холмс „Демокрация и имитация“ неведнъж са връщах към концепцията на Фурман за „имитационна демокрация“. Фурман не е единственият, който се занимава с тази тема. Но докато повечето западни теоретици я виждат като отровен двойник на демокрацията, той я схваща като задължителен етап от развитието на повечето постсъветски общества. Дмитрий Фурман е убеден, че дори копието ще изгради демократични навици, независимо от волята на управляващите елити.

Според него обществата се впускат в политика на имитация, когато не могат да приложат на практика нормите, които поддържат на теория. Подобна дефиниция предполага, че имитирането на демокрация ще възниква в страни, където липсват социални и културни условия за демокрация, но където няма идеологическа алтернатива. Тази междинна спирка не е задължителен етап от всеки процес на демократизация, а е по-скоро специфичен режим, който се нарежда в историята редом с царизма и комунизма, макар със сигурност да е по-малко устойчив от тях. В режим на имитационна демокрация политиката е постоянна борба между демократичната форма и недемократичната същност. Фурман вярва, че психологическите очаквания, подхранвани от демократичната фасада, ще насърчат появата и стабилизирането на отговорно пред избирателите си правителство. Разгледани в тази перспектива поредицата от „цветни революции“ (особено революцията на розите в Грузия и Оранжевата революция в Украйна), разтърсили постсъветското пространство в началото на XXI в., са логична последица от имитацията на демокрация. Може да отнеме десетилетия, но накрая хората ще излязат на улицата, за да протестират срещу онези режими, които нагло нарушават

нормите, за чиито защитници се обявяват. В мисленето на Фурман демократичните форми (избори, конституции), колкото и да изглеждат лишени от демократично съдържание, действат като пушката в пиеса на Чехов. Ако я има в първо действие, до края трябва да гръмне.

Мисленето в категориите на прехода ни предлага две перспективи, от които да анализираме настоящето. Можем да обясняваме случващото се като неизживяно минало или като още непостигнато бъдеще, но постепенно тези две перспективи започват да ни пречат да разбираме случващото се около нас. Фурман много рано си дава сметка, че мисленето в категориите на прехода предполага, че хората си представят „преди“ и „сега“ като два несъвместими свята, но идва момент, когато за мнозинствата „преди“ и „сега“ спират да бъдат толкова различни. В този момент преходът е свършил. Хората са престанали да се интересуват от формата и са открили, че съдържанието е останало същото.

Още в своето ранно детство Фурман научава от баба си най-важния социологически урок. „Баба ме водеше на училище и тъкмо пресичахме улицата с много оживено движение, когато аз я дръпнах за ръката и попитах: „Бабо Лида, Сталин цар ли е?“ Тя ми отговори сериозно, като на възрастен, същевременно ясно съзнавайки, че за това не е редно да се говори: „Да“. В този момент изведнъж разбрах, че формите може да са различни, но съдържанието е еднакво. Не споменах нищо пред приятелите си, но много мислих за това.“

Ние също има за какво да помислим.

И трябва да сме благодарни на Стоян Гяуров и Любен Козарев, че ни позволяват да го направим, мислейки заедно с Дмитрий Фурман.

*Иван Кръстев
февруари 2021 г.*